

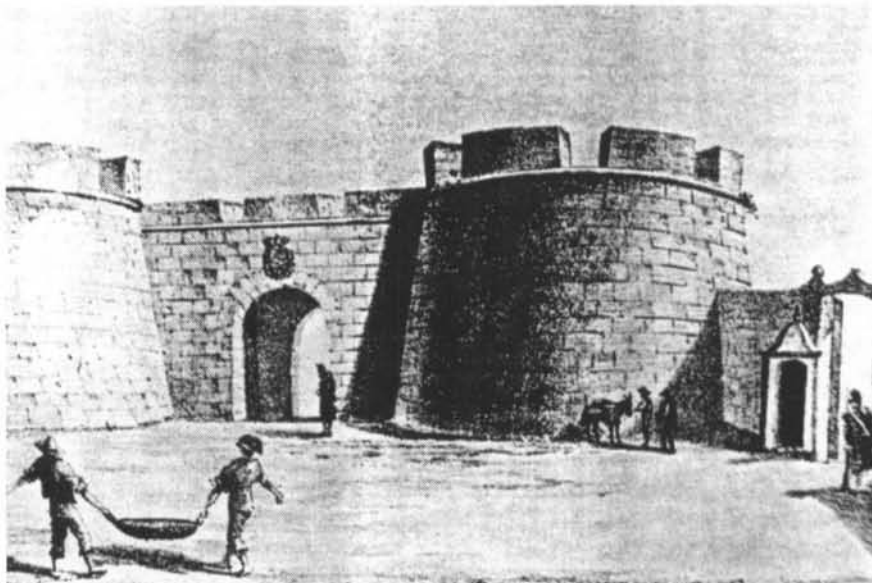
L'ADAPTACIÓ DE LES ELITS D'UNA NOVA CAPITAL PROVINCIAL: ALACANT SOTA EL MODERANTISME

PER PEDRO DÍAZ MARÍN

Les classes dominants alacantines no estaven predisposades a integrar-se dins el nou ordre centralista establert pels moderats el 1844 i consolidat amb la Constitució de 1845. Tot i així, la seva antipatia envers les pretensions unificadores del nou govern anirà evolucionant cap al model moderat en veure que no amenaça els seus interessos, sinó tot el contrari.

La Dècada Moderada (1844-1854) constitueix una etapa important en l'organització de l'Estat liberal. Després del Govern pont de González Bravo, s'iniciava el 1844 un procés de consolidació política impulsat pels moderats, un cop finalitzat el període de convulsions afavorit per la tàctica insurreccional i rupturista del liberalisme de les dècades de 1830 i 1840, que al País Valencià s'havia manifestat amb un notable radicalisme popular. Encara el 1844 el cap polític deia de Monòver (les Valls del Vinalopó) que «*tenía todos los elementos de desorden [...] de indole y calidad igual a los de Barcelona y cualquier otra capital distinguida por el buen concierto de sus planes anárquicos*». Amb la implantació del règim moderat, els liberals admetien un model polític –per bé que no pas social– diferent de l'ideat pels progressistes. En aquest punt, però –com en alguns altres, com ara l'ordre públic–, les diferències dins la família liberal eren més aviat de grau. L'origen del sistema moderat es troba a la Constitució de 1837 que, encara que passa per progressista, fou de fet el fruit d'un pacte entre els dos grups i creà les bases de l'Estat liberal.

Una volta en el poder, els moderats van emprendre un seguit de reformes. N'eren peces clau la Constitució de 1845 i un conjunt de lleis orgàniques –d'ajuntaments, diputacions, consells provincials i governs polítics– que establiren una nova planta de l'administració local –allò que era el gran debat del liberalisme espanyol del segle XIX– i configuraren un tipus d'Estat basat en els principis de racionalització, centralit-

Per la Porta del Moll s'accedia des del casc urbà al port, d'aquí la important funció de les seves torrasses.

zació i jerarquització. D'aquesta manera, el moderantisme enfortia el poder executiu, que podia actuar al marge de les Corts i del poder judicial, alhora que creava un sistema de poder encarnat en unes institucions mitjançant les quals el govern imposaria les seues decisions sobre una societat que es preveia jerarquitzada, políticament i ideològicament uniformitzada, en la qual la discrepància era difícilment viable.

Aquest model politicoadministratiu comportà majors nivells d'eficàcia per a l'acció del govern, a costa, però, de controlar els ens polítics locals. En aquest esquema el cap polític –governador civil des de 1849– adquireix una importància extraordinària, com a encarregat de fer arribar l'acció executiva a les províncies i els

municipis, però també de canalitzar i filtrar les demandes de ciutadans i institucions. Els delegats governamentals afavorien sovint els interessos de les oligarquies locals, de les quals ells mateixos arribarien a formar part. Amb tot, l'eficàcia dels governadors havia de veure's limitada per dos elements. D'una banda, com ha assenyalat Manel Risques per a Barcelona, per la manca de mitjans materials de les autoritats civils, allò que les posava en una situació de dependència respecte als caps militars. D'una altra, pels freqüents canvis del personal polític. Aquest fet obeïa a la confusió entre administració i política, ja que les autoritats provincials, abans que funcionaris de l'Estat, eren agents del govern. Entre el 1844 i el 1845 hi hagué vuit canvis en el Govern

provincial d'Alacant: massa perquè la màxima autoritat tinguera temps de fer-se una idea de les necessitats de la província, de manera que l'acció de foment que li atribuïa la legislació es veïa esvaïda pels interessos del Govern de torn. Dins d'aquest esquema polític i institucional era lògic que el poder estigués a les mans d'un petit nombre de ciutadans, d'una elit que, per bé que no necessàriament homogènia, mantenia un alt grau de cohesió interna derivat, entre altres coses, del seu poder econòmic i de la seua ascendència social en el medi urbà. Es tractava d'una oligarquia de comerciants i propietaris de terres —als quals la Llei electoral de 1846 atorgava el caràcter d'elegibles—, que ocupaven també les institucions econòmiques. La presència de nobles en aquest bloc de poder no contradiu el seu caràcter clarament burgès. Es tractava d'una noblesa interessada en activitats econòmiques, vinculada a l'opció conservadora del liberalisme —allò que li permetia de seguir participant en els mecanismes de control de la societat local— i investida de l'«*esprit del siglo*», com afirmava la premsa de l'època.

Quina fou l'actitud d'aquesta elit davant del sistema muntat pels moderats? Tot i que el procés va començar abans, al llarg de la Dècada Moderada assistim a l'adaptació de les elits locals a l'Estat centralista. L'actitud de l'elit alacantina envers el sistema moderat estava condicionada, de bon començament, per la dura repressió que va patir Alacant arran del fracàs de l'alçament de Pantaleó Boné a principis de 1844. La presència tot seguit d'un exèrcit nombrós a la ciutat obligà els alacantins a suportar les càrregues de refeció, bagatges i allotjaments, ben sovint objecte de protestes. La rebel·lió fou també l'excusa per la qual les autoritats moderades alteraren els centres de poder local, tot seguint els criteris dels cacics conservadors sota la supervisió militar. Aquest ajustament va generar una certa dosi de tensió entre l'Estat i les oligarquies, ja que els governs moderats aspiraven a imposar els seus esquemes a les autoritats locals per la via de la centralització i l'autoritarisme coercitiu, mentre que les oligarquies s'hi resistien en la mesura que podien veure amenaçats els seus privilegis. N'és il·lustratiu el cas de la família dels Thous de la Vila Joiosa, que eren un «*estado dentro del estado*», segons va denunciar al Congrés el diputat d'oposició alacantí Ramon Campos.

De la Porta de San Francisco partia el camí de Madrid, via fonamental per a les comunicacions d'Alacant amb l'interior; des d'aquí començaria també una important zona d'expansió urbana.

Ahora, però, les oligarquies anaren comprenent que la centralització no amenaçava els seus interessos, sinó que, altrament, el poder central era capaç de crear les condicions per al creixement econòmic i d'assegurar la viabilitat d'un sistema social ajustat als seus desitjos. El suport del Govern a les obres públiques provincials, al ferrocarril o al port en són exemples. Així doncs, el diàleg entre centre i perifèria, entre poders centrals i locals, estigué condicionat pel fet que el règim moderat donava suport als interessos de l'oligarquia, tot contribuint —com assenyala Jesús Millán— a la integració de les noves jerarquies burgeses.

ÍNFIMA PARTICIPACIÓ

Amb tot, l'elit alacantina va mantenir un cert allunyament respecte als poders centrals. L'anàlisi de les eleccions municipals aclareix aquest aspecte. Al meu parer, és aquest un dels significats de la mitjana participació electoral i de les renúncies presentades pels regidors elegits. Pel que fa a la participació, és significatiu que a les eleccions de 1845, al cap de poc temps de ser promulgada la nova llei municipal, només exerciren el seu dret 64 electors, és a dir menys del 15% del cens. Quatre anys després semblava que els electors s'hi implicaven una mica més, però no gaire, ja que dels 533 amb dret de sufragi només votaren 197, menys del 37%. Aquest fet es relaciona amb les renúncies dels elegits. El 1845 renunciaren al càrrec 15 dels 20 regidors elegits; el 1847 en foren 5. El fenomen es repetí en d'altres eleccions i a d'altres llocs de la província i il·lustra les tensions que generava el nou model polític moderat, així com el poc entusiasme que, en principi, despertava entre els notables alacantins, ni tan sols entre aquells que per la seua ideologia o els seus interessos se sentien identificats amb el nou rumb de la situació política. La pèrdua d'autonomia dels ajuntaments i la seua confi-

guració com a centres purament administratius van despertar el recel de les oligarquies locals, avesades a un grau d'independència més gran. En determinades conjuntures de la Dècada Moderada una regidoria es veia com a una càrrega i així ho expressava la corporació designada pel general Roncali, després de l'ocupació militar de la ciutat el 1844, quan —davant les urgents exigències fiscals del cap polític i de l'intendent— es planyia d'haver-se «*constituido en opresor del pueblo*».

La majoria dels regidors basaven la seua renúncia en el fet de ser casos de reelecció i en la impossibilitat d'atendre els seus negocis.

Crec que aquestes renúncies mostren les prevencions d'alguns notables a l'hora d'ocupar directament els centres de poder, és a dir, les reticències de les elits econòmiques a transformar-se en elits polítiques. Això posa en relleu, d'una banda, l'autonomia d'allò polític respecte a allò econòmic. D'una altra, que política i negocis no sempre anaven del bracet i que l'exercici d'un càrrec públic podia veure's com a contrari als interessos particulars. Cal no oblidar, però, que els interessos econòmics de l'oligarquia ja estaven normalment protegits, puix que els que detenien el poder pertanyien al reduït grup de *grans contribuyents*, disposats a garantir la viabilitat dels negocis.

En l'àmbit municipal aquesta elit és renovà poc al llarg de la Dècada, ja que comerciants i propietaris col·locaven reiteradament els seus representants a l'Ajuntament. A més a més, cal parlar compte en el fet que la carrera política de la majoria dels regidors no començà amb la Dècada, sinó que es remuntava a l'època de les regències. Molts havien format part d'ajuntaments anteriors i havien protagonitzat l'agitada vida política del primer terç del segle XIX, destacant com a membres de les juntes de 1835,

L'església de Santa Maria va allotjar, entre el seu clergat, bona part dels eclesiàstics alacantins més avançats, com Antoni Bernabeu, home de gran relleu entre els liberals espanyols.

1836, 1840 o 1843. El 1844 havia arribat l'hora de la consolidació i al llarg de la Dècada s'integrarien en l'esquema institucional dissenyat pel moderantisme, que no va dubtar a servir-se d'aquesta mena de persones, l'experiència política de les quals s'havia congruat sota el règim representatiu, però despullant-la dels elements més discordants amb la nova situació.

LA CANDIDATURA PACTADA

L'elit política alacantina, d'altra banda, era conscient que la defensa dels seus interessos requeria el consens amb els poders de l'Estat i enfortir un sistema que recolzava en la defensa de la propietat i el manteniment de l'ordre, dos elements que havien esdevingut la clau de la ideologia de la burgesia moderada. Per a aquest sector de la població, a més a més, el moderantisme no era un retorn al passat, sinó un ordre polític nou, sorgit després de la revolució i construït sobre la base de fortunes noves. Així doncs, l'elit burgesa d'Alacant —inclosos els progressistes— s'inclinà majoritàriament per col·laborar amb el sistema moderat. En l'àmbit local, de fet, s'atenuen força les diferències entre moderats i progressistes, tot i que no arriben a desaparèixer. Les solidaritats de classe de l'oligarquia estaven, d'altra banda, per damunt de les diferències polítiques. Les eleccions municipals de 1847 crec que poden aclarir aquesta qüestió. En aquests comicis triomfà una candidatura pactada pels distints grups de l'oligarquia liberal i tolerada per les autoritats moderades, malgrat la presència en ella de progressistes. Calia tenir en compte —raonava el cap polític al govern de Madrid— *«hombres que pasan aquí por progresistas son los que más han trabajado para destruir y aniquilar las turbas armadas y sediciosas que todo lo invadían»*.

El paper polític d'aquestes elits durant la Dècada Moderada obligà a prendre amb precaució la idea de fortalesa de l'Estat enfront de les institucions i poders locals, imatge conreada pels polítics liberals i la historiografia del segle XIX. És cert que la Dècada fou una fase clau en el procés d'ampliació de l'Estat i de centralització política. Les autonomies locals foren retallades; caps polítics, intendants i governadors portaren a terme una tasca centralitzadora. Però cal recordar també que les estructures civils de l'Estat patien una certa feblesa. Els canvis freqüents d'autoritats provin-

cials o el protagonisme excessiu dels caps militars, més enllà de les seues atribucions castrenses, com a dissenyadores fins i tot d'estructures polítiques, abonen aquesta idea de feblesa que alguns coetanis com Pastor Díaz o Patricio de la Escosura van albirar i criticar.

No hem d'oblidar que l'Estat necessitava el suport dels poders locals. Els inestables governs de la Dècada hagueren de buscar la col·laboració de les oligarquies locals, no sols per desenvolupar l'acció executiva, sinó també per tal d'accedir al poder. La manipulació electoral i l'intervencionisme del Govern esdevingueren el contrapunt d'un caciquisme que, des del plànol de la teoria si més no, no encaixava amb un Estat i uns governs que es pretenien fortament centralistes. El caciquisme traspuava alhora el protagonisme de les oligarquies i la feblesa de l'Estat. Això es pot comprovar en el cas d'Alacant, una capital amb pocs precedents, que maldava per consolidar-se en la xarxa urbana del sud valencià enfront d'Oriola (Baix Segura) o d'Alcoi (l'Alcoià). L'oligarquia podia avançar en aquesta consolidació a canvi de col·laborar amb el nou Estat centralista.

En darrer lloc, l'Estat no arribà a manifestar-se hostil envers aquestes oligarquies, que mantingueren bona part dels seus privilegis, cosa que prou mostra la política fiscal moderada. Tot i la universalitat de l'impost que volia introduir la reforma de Món i Santillán, van continuar de fet els avantatges fiscals per als poderosos. El govern tolerà les ocultacions i falsedats en l'avaluació de la riquesa rústica, que hauria hagut de fer de base d'una major justícia fiscal. L'Estat, però, va deixar aquesta avaluació en mans de comissions de notables locals o dels seus representants.

La insuficiència dels ingressos locals determinà la confecció de pressupostos amb grans dèficits, coberts amb recàrrecs sobre les contribucions de l'Estat, sobretot els consums —que sempre estigueren per damunt de la meitat dels ingressos del municipi, acostant-se de vegades al 90%— i, en menor mesura, sobre la contribució territorial i el subsidi de comerç. La pressió fiscal s'esmunyia cap a baix, ja que el control de l'oligarquia sobre les institucions li permetia de traslladar aquesta pressió impositiva als graons inferiors de la societat, amb l'antuència del Govern central. Any rere any, l'Ajuntament repetia que el mitjà idoni de cobrir el dèficit era gravar el consum, ja que considerava

carregades en excés la riquesa territorial i comercial i gravar-les més perjudicava els interessos dels propietaris, que feia extensius a tota la societat. En canvi l'impost indirecte, era el més suau. La hisenda provincial també carregava força el consum. Per tal de fer efectiva la quota de cada poble als fons provincials, la Diputació autoritzava que els municipis cobrassen 2 rals i 28 maravedís per cada arrova d'arròs consumit al terme. Era un impost socialment discriminatori, ja que, com reconeixia la mateixa Diputació, afectava poc les classes propietàries. Aquest favoritisme fiscal és significatiu, també, dels interessos que arrecerava el moderantisme i un element més, gens secundari, que condicionà les actituds polítiques de l'oligarquia alacantina.

Pedro Díaz Marín

Catedràtic d'Institut i professor
d'Història Econòmica
a la Universitat d'Alacant

BIBLIOGRAFIA

- AZAGRA, J.; MATEU, E.; VIDAL, J. (eds.), *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de historia valenciana contemporánea*, Inst. J. Gil-Albert, Alacant, 1996.
DE CASTRO, C.: *La revolución liberal y los municipios españoles*, Alianza, Madrid, 1979.
DÍAZ MARÍN, P.: *Después de la revolución. Centralismo y burguesía en Alicante, 1844-1854*, Inst. J. Gil-Albert, Alacant, 1998.
DÍAZ MARÍN, P.: «Burguesía i ciutat. La política urbana a Alacant durant la dècada moderada (1844-1854)», *Recerques*, núm. 36, 1998.
DÍAZ MARÍN, P.; FERNÁNDEZ CABELLO, J. A.: *Los mártires de la libertad (la revolución de 1844 en Alicante)*, Inst. J. Gil-Albert, Alacant, 1992.
MARTÍ, O.: *Un liberalismo de clases medias: revolución política y cambio social en Castelló de la Plana (1808-1858)*, Diputació Provincial, Castelló de la Plana, 1997.
MILLAN, J.: «Els inicis revolucionaris de la societat valenciana contemporània. Revolució, canvi social i transformacions econòmiques, 1780-1875», dins AZAGRA J., MATEU E., VIDAL J. (eds.) *De la sociedad tradicional a la economía moderna. Estudios de historia valenciana contemporánea*, Inst. J. Gil-Albert, Alacant, 1996.
ARTOLA, M.: «El Estado liberal» dins ANES, G.; ROJO, L. A.; TEDDE, P. (eds.), *Historia económica y pensamiento social*, Alianza, Madrid, 1983.
MILLAN, J.: «Burguesía i canvi social a l'Espanya del segle XIX, 1843-1874», *Recerques*, núm. 28, 1994.
PONS i ALTÉS, J. M.: *El poder polític a Lleida 1843-1854. Eleccions i pronunciaments*, La Mañana, Lleida, 1998.
RISQUES, M.: *El govern civil de Barcelona al segle XIX*, Abadia de Montserrat, Barcelona, 1995.
SALORT, S.: *La Hacienda local en la España contemporánea. La Hacienda municipal de Alacant*, Inst. J. Gil-Albert, Alacant, 1998.